

РЕЛАТИВНО У ОДНОСУ СТАРО-НОВО У РЕСТАУРАТОРСКОЈ ПРАКСИ

Апстракт

Интеграција старо-ново најизразитије присутна у врстама симбиозе добара наслеђа и савремених резултата стваралаштва својим процесима, у условима реалних околности, указује на сву комплексност и релативност своје појаве. Она, кроз искуства непосредне праксе, теоретска одређења појмова и мијењања општих односа до значења сусрета прошлости са садашњим временом, доживљава изразито динамичну еволуцију. Њу условљава врста фактора који не спадају у одређене, свјесно одређене категорије којима се мјере особине, квалитет и важност појединих субјеката. Димензију преплетених односа показује и одабран примјер мостова на Љубљаници, мостова који општом дефиницијом значе средство за савладавање препрека, прелаз из једног стања у друго, али и начин ублажавања раздвојености и прилике за зближавање односно превазилажење постојећих разлика, као и стварање услова за настанак нових квалитета.

Кључне ријечи: релативно, симбиоза-хармонија, симболика воде, вертикално-хоризонтална димензија, старо-ново

У сваком активном простору сусрет старог с новим, посебно дијалог или симбиоза међу њима стварају околности у којима настају карактеристике одређеног садашњег времена. Без тога оно не би било препознатљив интервал у еволуцији, него би се без изразитог трага губило у супстанци прошлости, а тиме би било неважно и за будућност. С обзиром на различитост могућности и услове у којима се тако важан сусрет те двије категорије дешава и претвара у посебан *κοινέ*, битно је да се одредијели његова појава и валоризирају постигнути резултати, прати и истражује његова бит и присутност у времену. Тиме се не постиже само објективно сагледавање важних чињеница које га одређују, него се тим актом потврђује и свијест о значењу властитог постојања.

Намјера о надграђивању појма наслеђа није само у објективнијем одређењу и допуни прошлости новим добрима; последица тог процеса ширења су сталне промјене у којима се разлике, не само између та два појма него и прошлости као такве и садашњег времена, мијењају све брже. Зато постаје све захтјевније разумијевање развоја и улоге чинилаца његових процеса. Сусрет старог и новог ствара и културну разноликост, компоновану од добра опште прошлости, прошлости са статусом наслеђа и садашњег времена, са видним креативним резултатима или оним активностима са којима настају просјечне свакидашње вриједности.

Анализом одређених примјера може се доћи до темељних објективних спознаја које ће послужити као основа за израду методе за одређивање односа између старог и новог на подручју наслеђа и његове заштите, као важног дијела објективне стварности. Шта је у њој старо, какву улогу она има у односу са још старијим и какву са новим? То се не мјери само по времену генезе одређеног објекта, већег комплекса или предмета, него и по про-

мјени његове функције или простора или значења. А то прије свега одређује присутност постојећих вриједности у општој друштвеној свијести, њеној културној и цивилизацијској развијености. Искуством у заштити наслеђа, значи посебно одређеног и валоризованог дијела прошлости, могуће је али и потребно поменути проблематику односа, сагледавати га као дио активног система којим би стручни поступци и циљеви ефикасније своје методе прилагођавали постојећим околностима.

На том подручју рестаурација својом емпиријом намијењеном појединим добрима заштите омогућава реалнији приступ разумијевању односа који ствара савремени живот. Рјешавањем постојећих задатака све јасније је да су баш ти односи битан и сложен чинилац у процесима заштите и очувања, чинилац који тражи мултидисциплинаран приступ. Докази о потреби за обликовањем одговарајућег приступа тој проблематици налазе се у сваком простору, поготово оном коме је човјек својим присуством и радом дао одређено обиљежје, или га претворио у нови квалитет.

Тако и Љубљана, агломерација са дугом и врло сложенем историјом (коју садржински и временски продубљавају нови резултати археолошких истраживања у одређеним дијеловима града) и његовом живом активношћу даје аргументе који доказују како је важна проблематика односа старо-ново и колико је она збиља битна за заштиту наслеђа.

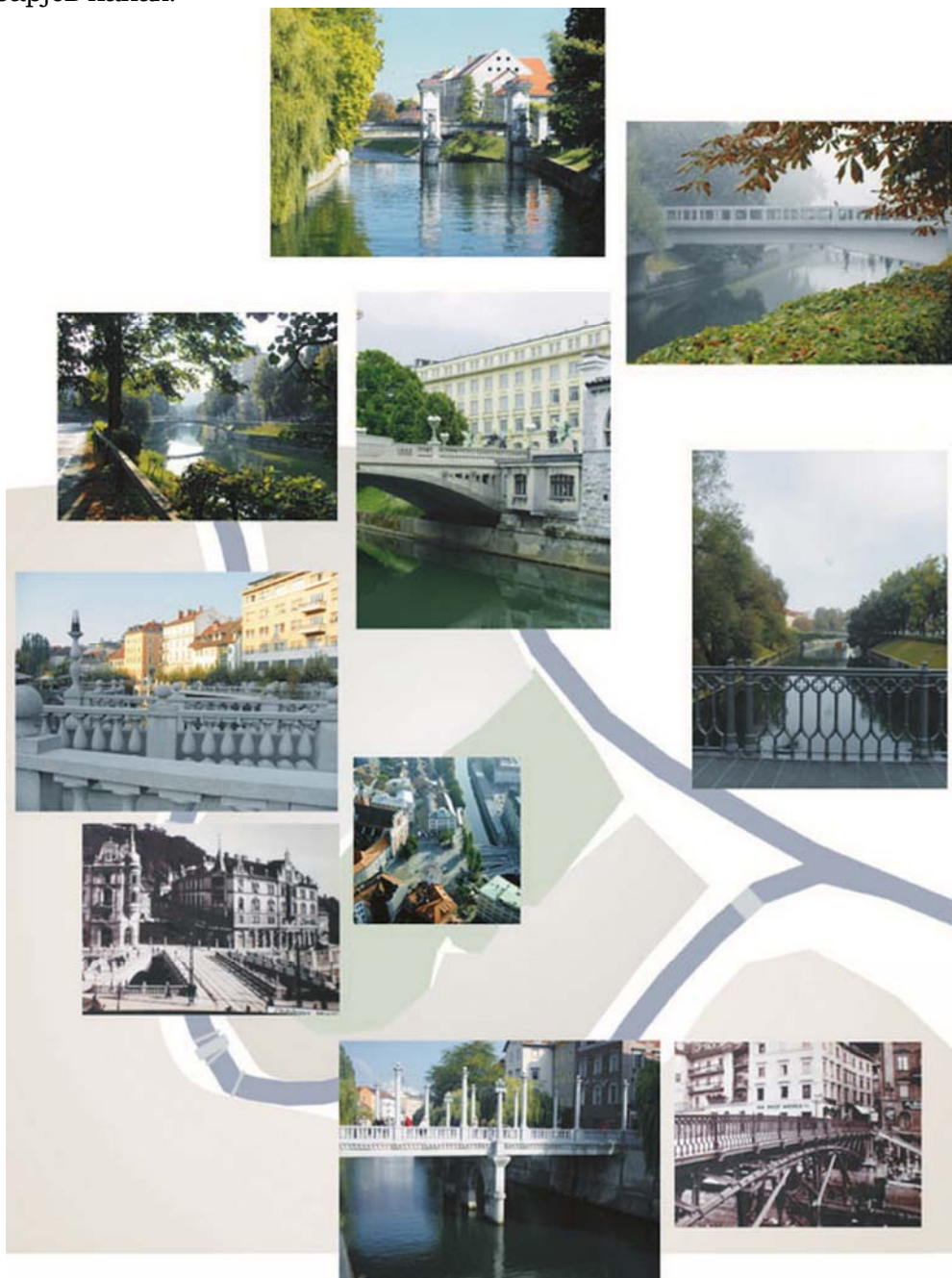
Већ осврт на један од најпрепознатљивијих елемената и карактеристика града, на ријеку Љубљаницу, која својом живошћу и функцијом даје битан допринос његовом развоју, али и кохезији са прошлошћу, може да прикаже комплексност питања у вези са односом старо-ново. Ради се о ријеци која, због посебности тока условљеног крашким појавама, седам пута мијења име прије него што се улије у Саву.¹ Као посредица занимљивих околности које представљају свјетски важне природне – у плеистоцену настале – феномене, она је и геоморфолошка датост повезана са водама краса које бифуркацијом повезују Јадранско море са континенталним ријекама и посредно са Црним морем. Њен посљедњи дио у коме носи име Љубљаница и од посљедњих извора тече доста дуго по мочвари – Љубљанском барју, очито због свог стратешког мјеста, има и важно историјско значење. У складу с тим одвијала се и активност града Љубљане у чијем средишту ријека представља његов прави субјект. Својим природним особинама, али постепено прихваћеним и вјештачким, као што је регулација њеног тока, ријека је ширем простору омогућавала рурализацију и урбанизацију, селекцију и сталан сусрет старог са новим, као користан и позитиван процес.

Мостови у централном дијелу града, који је важне задатке свог угледног дјеловања смјестио на обалама или у њиховој близини, не само да омогућавају путевима прелаз преко ријеке и одлазак у разне дијелове унутрашњости, него су и резултат стваралаштва одређеног доба све од средине деветнаестог вијека до данас; својим формама, функцијом и стилским карактеристикама,

---

¹ Прво име Трбуховица има од извора на Президском пољу и дуж Бабног поља; као Обрх тече кроз Лошку долину и као Стржен понире на Церкнишком језеру, а као Рак на Раковом Шкоцјану, док се у Планиској јами слива с Пивком. Одатле носи име Уница, док као Љубљаница извире у близини Врхнике, а послје Љубљане се улива у Саву.

али и повезивањем у различитим интервалима настале дијелове града у хармоничну цјелину. До тог доба дрвени су мостови били доказ о важности пловности ријеке, традицији која залази дубоко у праисторију, угледну у античком времену до те мјере да је по Љубљаници осмишљено и путовање Аргонаута у долину Еридана. Очито је да је пловност ријеке била кориштена још у доба културе Љубљанског барја, односно енеолита, како доказују и недавни археолошки налази палафита на мјесту гдје се од њеног тока одваја Грубарјев канал.

Слика 1. - Мостови на Љубљаници

Послије индустријске револуције у граду преко Љубљанице настаје серија мостова који, сваки за себе, представљају комуникацијско, градитељско, техничко или умјетничко достигнуће. Ради се о квалитетној надградњи, јер су кроз тај простор некада водили трговачки путеви, као што је био »пут Њилибара« који је повезивао Балтик са Медитераном, или у римско доба – пут с Италског полуострва преко Емоне у Панонију итд.²

Чињеница је да преко Љубљанице воде многи различити, чак природни мостови, но они у центру Љубљане збирка су посебних достигнућа мостоградње (Сл. 1). Тако су »Плечникове заборнице« из 1939. г. брана са јасно одређеном намјеном и прелазом за пјешаке, естетски надграђена у карактеристичном маниру њеног архитекте. Иако тада нова, својим је присуством допринијела угледу старијих зграда у њеној близини, поготово оних грађених у маниру приградских двораца. Обнова бране 1985. г., у којој је судјеловао и Реставраторски центар РС, била је намијењена, уз одређене корекције употребе материјала и статике објекта, заштити њених ликовних и амбијенталних карактеристика. Том приликом постала је јаснија и Плечникова замисао о повезаности и међусобној овисности са свим постојећим објектима на обалама Љубљанице и реализирана је тако да је оправдавала његов урбанистички опус и дала му карактер функционалне и креативне цијелине.³ Посебност тог објекта је и његова симбиоза са окружењем, прије свега болницама Клиничког центра, старом Цукрарном и будућим прелазом преко ријеке који је већ у изградњи.

У непосредној близини »Плечникових заборница« налази се Шемпетерски мост подигнут 1918. г., који је замијенио старији из 1774. г. По концепту без претензија, намијењен је искључиво саобраћају; повезује сразмјерно мали Амброжев трг, више уређен као парк, са ширим простором удаљене цркве по којој носи име. Узводно, слиједећи је, прошле године отворен, Житни мост. Пројектовао га је архитект Boris Podrecca, гранитом поплочаног, монтираног на челичну конструкцију лука и допуњеног на његовом врху уздужним каменим кубусима у функцији клупа. Заједно са клупама, на лијевој су обали монтиране степенице намијењене сједењу и доступу до висећих платоа изнад ријеке; оне наговарају пјешаке да га не пређу само, него да се на њему зауставе и доживе љепоту ријеке и њене околине. Због карактеристика изабраног материјала, форме и прозрачности, тај нови мост, коме вода у кориту доприноси интимном расположењу, успјешно је уграђен у – по старости и функцији доста разнолик – простор и ублажава могућу дисхармонију.

Са њега је занимљив поглед на чувени Змајски мост, саграђен 1901. г., на мјесту старијег Месарског моста, оштећеног у земљотресу 1895. г. – тада на самом рубу ужег центра града, најприје назван Јубиларни мост, посвећен четрдесетој годишњици владања аустријског цара, како пише на централном дијелу ограде. Брижно припреман и промишљено изабран пројекат архитекта Јурија Заниновића, изведен је најсавременијом технологијом бечког инж. Јозефа Мелана. Ради се о армиранобетонском објекту, једном од нај-

² Zgodovina cest na slovenskem 1972, pp. 23–87

³ Подаци о оцјени стања и обнови Плечникових заборница налазе се у документацији Реставраторског центра ЗВКДС, Љубљана

старијих у Европи, са трећим најдужим луком. Грађен у сецесијском стилу, ликовно представља право достигнуће. Баш тај, сада непопуларнији квалитет, дао је мосту садашње име и чак постао симбол града. Монументални змајеви од бакарног лима ковани су у бечком атељеу и монтирани на сва четири краја оградe састављене од бетонских елемената; изнад балустра постављени су у металу одливени постаменти за свјетла. Године 1983. почела је његова темељита обнова примјеном рестаураторских метода које је диктирало лоше стање и оштећења настала великим саобраћајем и прескромним одржавањем.⁴ Обнова (резултат сарадње Zavoda za raziskavo materiala in konstrukcij, Ljubljanskog regionalnog zavoda za varstvo naravne in kulturne dediščine, Gradbeno-obrtnog podjetja Trnovo i Restavratorskog centra RS) није само обновила мост; својим залагањем валоризирала је објекат у прави културни споменик, а његови елементи доприносе значењу и вриједности цијелог простора од Водниковог трга са катедралом, покривених Плечникових тржница, зграде штампарије Ljudska pravica (данас Правни факултет) и Ресљевог улице, усмјерене према жељезничкој станици са пругом грађеном још 1851. г. Чињеница је да је Змајски мост од настанка инспирација мостоградњи у Љубљани, али и акт хуманизације простора у коме се налази са свом његовом разноликошћу. Примјена неких иновативних метода и материјала приликом обнове на том објекту врхунске технологије деветнаестог вијека исто тако представља користан сусрет новог са старим.⁵

У складу с Плечниковом идејом о мосту који би се налазио између крила његових покривених тржница, прошле године је завршен пјешачки прелаз преко Љубљанице. Наравно, по форми и примијењеним материјалима – стакло и челик – другачији је од првобитно замишљеног. На њему посебно мјесто је дато бронзаној скулптури (аутор је кипар Јаков Брдар), присутној у свим елементима архитектуре моста: на оградџи, на оба краја и у средини напете ходне површине. Тако се непосредно отвара према Водниковом тргу, активној пијаци, мимо Сјеменишта, по италијанским барокним квалитетима познатој згради, док, на супротној страни, степеништем умирује и прелази на нижу, по архитектури старију обалу.⁶ Са ње гледано, двоспратне тржнице, мали плато намијењен пристајању бродова испод њих и стаклом прекривени под моста дјелују као занимљива цјелина, у којој се међусобно допуњавају. Доминантан кипарски дио је логична посљедица ликовних артефаката барока, деветнаестог вијека и новог времена, присутних у његовој непосредној близини. Другачији је по томе што је његова помало пасторална садржина право мјесто нашла уз ријеку.

Скулптура тог моста је доказала да су обале Љубљанице садржином простор у комјем ликовна креација налази довољно инспирације, али и даје одређен смисао релативности времена. Непосредно уз ријеку и у њеној близини настало је и настаје мноштво умјетничких дјела, каткада у хармоничком а некада у полифоном односу (Сл. 2). И још једна занимљивост: тај нови мост, некаква галерија на води, добио је ново-старо име – Месарски мост.

⁴ Benedik V., 1985, pp. 165–171

⁵ Детаљни технолошки подаци у документацији Рестаураторског центра ЗВКДС

⁶ Šumi N., 1961, pp. 14–24

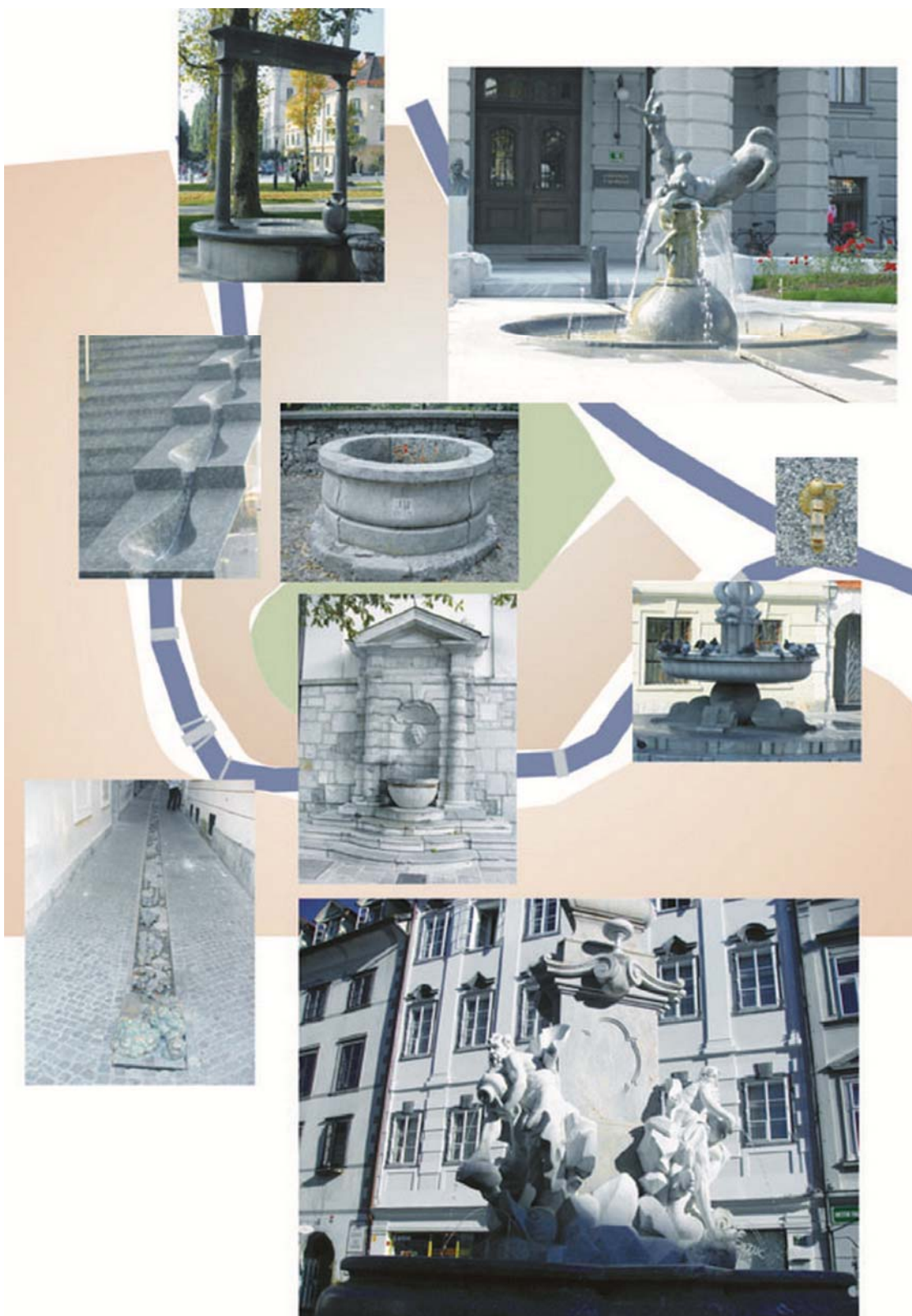
Слика 2. – Ликовна дјела и археолошка налазишта

На западном крају покривених тржница, обновљених прије неколико година, Плечник је 1932. г. подигао свој вјероватно најпознатији и најком-плекснији мост – Тромостовје; грађен од истог вјештачког камена, као да из-лази из тијесног барокизованог средњовјековног дијела града, потресом 1895. г. проширеног равном Стритарјевом улицом, и преко ријеке се шири у отворенији дио Љубљане, настале претежно у деветнаестом и двадесетом вијеку. Изразито конципирани балустри густо уграђени у оградe с осталим систематично постављеним украсним елементима и стубовима за свјетла у одређеној мјери застиру траке трију мостова, средњег ширег, намијењеног аутомобилском саобраћају, и бочних, намијењених пјешацима. Њима је до-дато степениште које се са средине мостова спушта у нижи спрат тржница или на вјештачке терасе корита Љубљанице. Године 1992. Тромостовје је об-новљено уз сарадњу Рестаураторског центра;⁷ утврђено је колико је био штетан активни саобраћај за тај дио града и за сам мост. Данас аутомобил-ског саобраћаја више нема; ритам кретања стварају искључиво људи и, због нових околности, а нешто и искуства с новим мостовима, живот у том про-стору битно се мијења.

Изградњом Стритарјеве улице и Тромостовја повезани су Местни и Пре-шернов трг, два простора у којима доминирају споменик кипара Ивана Зај-ца и архитекте Макса Фабијанија из 1905. г., посвећен највећем словенач-ком пјеснику – Францу Прешерну – и барокна фонтана, *Vodnjak treh kranj-skih rek*, више позната као Робов водњак, по аутору *Fracescu Robbi*. Године 1751. је замијенила скромнији Нептунов водњак (фонтану). Очито је сељење и премјештање одређених артефаката због различитих узрока била устаљена пракса, а њихово умјештање у нов простор одговоран, понекада и стварала-чки чин. Но, новом архитектуром Робовом водњаку, примарно затвореном у сразмјерно малом тргу сличном проширеној улици, омогућен је контакт и са Љубљаницом, односно као симбол ријеке отада он води непосредан дијалог са њом. Био је то почетак другачијег смисла воде и урбане улоге коју је тако добила у то доба не више пловна Љубљаница. Подстакнута Робовим водња-ком и хуманизацијом природних особина, настала је нова категорија фонта-на. Извор, поток, ријека постали су субјекти а тиме и инспирација за архи-текте и кипаре. Данас настају нова дјела која уводе потоке као живе осовине калдрмисане улице, каскадама допуњено степениште или ликовно замишље-ним славинама изражен однос према текућој води, која у оближњем кориту ријеке доприноси симбиози свакодневног са историјски важним (Сл. 3). Због осјетљивости камена, домаћег у архитектури и карарског у скулптурама Ро-бове фонтане, њене начете статике и других оштећења, стручне службе заш-тите предложиле су израду њене копије и премјештање оригинала у простор-ије Народне галерије. Био је то опсежан пројекат који је Рестаураторски центар почео раних седамдесетих и завршио 2008. г. Успјешна копија је преузела задатак оригинала, док се овај претворио у атрактиван музејски експонат. Тако, материјално гледано, ново дјело обавља функцију старе кре-ације, јер је без сумње настало процесом који је определијељен као врста очу-вања знања, значи заштита нематеријалног насљеђа.⁸

⁷ Подаци о обнови у документацији Рестаураторског центра ЗВКДС

⁸ Drešar J., 2010, pp. 97–106

СЛИКА 3. – ФОНТАНЕ, СИМВОЛИ ВОДЕ
72

Слиједећи мост, Лесена брв, повезује мали Рибји трг у старом дијелу града, преко Плечникових степеница на супротној обали, са ортогонално пројектираним Конгресним тргом, окруженим угледним културно-историјским и сакралним објектима. Његову изузетну прошлост упорно допуњују и археолошки налази, посебно из античког – емонског доба; но, посљедња истраживања тог простора помакла су постојећу границу у праисторију. Већ презентација римских зграда, фортификације или лика тегатоса на горњем дијелу трга и у ширем простору који га окружује, показала је каква новост су била поменућа добра за простор пројектован у новом вијеку. Разумјети вертикалну усмјереност односа међу постојећим факторима у центру града разлог је више за размишљање о припреми одговарајуће надградње система заштите и очувања.

Занимљиве услове за доста динамичне промјене нудио је простор испуњен малим али важним градским трговима свом мосту који данас носи име Чевљарски или Шуштарски мост (на основу изразитих дјелатности у његовој близини). И он је дјело архитекта Плечника, реализирано 1931. г. Замишљен је као објекат који, својим обликом, ширином и функцијом, изражава умјетнички интерпретирано поштовање поменутог заната. Због градње тог бетонског објекта демонтиран је и на периферију пренесен старији мост од ливеног жељеза, назван по љубљанском градоначелнику – Храдецки мост. Поред Покритих тржниц, које су на доста строг начин оградили барокни комплекс љубљанске столице (њу је пројектовао чувени Andrea Pozzo), Шуштарски мост је најизразитији примјер сусрета старог са новим, односно једноставне, претежно већ разграђене барокне архитектуре са Плечниковом супериорно осмишљеном креацијом.⁹ Примјер показује и каква је била валоризација наслеђа у првој половини 20. вијека и како су захвати новог били дозвољени у карактеристичну супстанцу неке урбане цјелине. Иако је патина времена до неке мјере прекрила оштрину постојећег дијалога, данас је још увијек чит непосредан сусрет једноставне ка утилитарном наглашене градње са инвентивном естетски наклоњеном раду подупртим много широм интервенцијом у сам простор у високим зидом изграђено корито ријеке.

И судбина претходног Храдецког моста доста је драматична. Изливен у ливници на Двору 1867. г., по методи бечког архитекта Johanna Hermanna, један је од старијих и ријетко очуваних металних примјера. Умјештен је у нов амбијент, тада на периферији града, у непосредној близини просектуре, па је добио одговарајуће име – Мрлишки мост. Због лошег стања најприје је преко њега био забрањен аутомобилски саобраћај, да би га недавно замијенили савременим објектом. Послије демонтаже и обнове, Мост од ливеног жељеза пренесен је на угледнију локацију у Трново, гдје коначно, сада са првим именом, представља вриједан експонат у богатој збирци мостова на Љубљаници. Но овим пројектом створен је још један примјер релативности разматраних односа. Наиме, том у урбано определијељеном дијелу обале најстарији очуван љубљански мост представља нови субјект.

Умјесто дрвеног, 1915. г. је саграђен жељезнобетонски Шентјакобски мост, највише због нових цеста, тунела, иновативних урбанистичких рјеше-

---

⁹ Šumi N., 1961, pp. 163–169

ња и модернизације градског саобраћаја. Тако су стваралачки процеси прошлости и присуство угледних личности чинили да околич градио свој идентитет уз изразитије, чак контрастне и данас присутне разлике. На обалама Љубљанице или у њиховој близини мјесто су нашле зграде Јосефа Грубара и Жиге Зоиса, језуита са црквама св. Јакоба и св. Флоријана, па Akademije za glasbo, Fakultete za arhitekturo итд. Све то допринијело је не само техничкој него и културној вриједности тог моста, који је правом мјером повезивао тако временски гледано различите активности у трајан процес.

И посљедњи, Прулски мост, има сличну функцију као Шентјакобски; разлика је у његовој ширини и због тога у изразито скромнијем, више градском саобраћају. Посљедњу обнову доживио је 1993. г., по пројекту архитекте Петра Габријелчича. Поред транзита, омогућава заједницама које живе у том релативно мирном крају града бољу комуникацију. Поплочан опеком, добро је укомпонован у зелену природу тог дијела Љубљанице.

Интеграција старо-ново је појава са динамичном еволуцијом конструктивне али и деструктивне природе. Реставраторским искуством долази се до сазнања о њеним облицима и посљедицама у супстанци наслеђа, сазнања која су примјењива у простору као таквом.

Литература

Zgodovina cest na Slovenskem, Republiška skupnost za ceste, Ljubljana 1972

Benedik Vladimir, Restavriranje in sanacija Zmajskega mostu, Varstvo spomenikov XXVII, Zavod SR Slovenije, Ljubljana 1985

Drešar Jože, Restavriranje in kopiranje Robbovega vodnjaka, Robov vodnjak: Zgodba mestnega simbola, Katalog, Narodna galerija, Ljubljana 2010

Šumi Nace, Ljubljanska baročna arhitektura, Slovenska matica, Ljubljana 1961

Summary

Josip KOROŠEC, PhD, Art Historian

RELATIVE IN THE RELATIONSHIP OF OLD – NEW IN RESTORATION PRACTICE

There is a quite dynamic evolution in the definition of heritage from the notion of monument to the concept of intangible heritage, that is from the various, based on the social and professional interests, selected goods to the proved complexity of past, in which some of their qualities and features are just to be proved, as the result of not only general cultural interest and the new scientific outcomes, but also of growing threat. With such developments and changes that occurred, the heritage turned into common good, and its preservation into direct obligation of the society and individual.

Today, restoration is the multidisciplinary activity active in the different areas of protection; its operations are directly responsible for the preservation of the layout, construction of the substance of the heritage goods, but also for creation of the conditions for maintaining of a positive state of their characteristics. With development of protection, it has also advanced the application of proven methods in harmony with the circumstances, in which found and operating the object of conservation, restoration or renovation, regardless of, whether it comes to the detail, independent facility, the complex as a whole or a wider environment. Existing circumstances and when it comes to the detail, indepen-

dent facility, the complex as a whole or wider environment. Existing circumstances and the ones to emerge condition the dialog of old - new, or with harmful intentions threat and devaluate as the value. In restoration that with knowledge and applying the method of genesis and the goods of past, fostering the practice of knowledge as the type of intangible heritage, it is important to have the durability of operation and the quality of its execution works. With the following up and analysis of the situation, it is more objectively achieved a useful orientation to the profession, support to its evolution and quality of work and upgrading of the existing principles.

Just from the aspect of restoration, it is possible to determine to what extent today the valorized goods harmoniously interpolated into existing - old ones or with destruction provided their presence and survival. The acquired knowledge is not only the starting point to certain technical procedures but also the concrete proof of the relativity of the concept of old - new.

With the simple analysis of one quite short part of the riverbank of Ljubljana and its associated urban areas in very center of the capitol, the riverbanks that in recent years, thanks to the new research, protection and construction works, have experienced an interesting metamorphosis, and thus after the certain remission, again present the area where man and nature cooperate and create the special quality. Within them, It meets the developed urban planning, stylus determined architecture and striking works of art with an average solutions of residential, industrial, craft and retail character, while the communication by roads, bridges linking the political, religious and cultural life with everyday's one, recognizable by quality. Every intervention in this part of the town reveals the evidences about its old sometimes mythically colored activity.

With this, not always purposely made and with protection principles supported symbiosis of the old and new, it may be defined the different ways of meeting the past with presence and the relationships that occur at the same time. From the time perspective, it s about the processes in which the material results are only their most obvious part, while other factors haven't been the subject of previous analyses. With analysis of all factors and the circumstances, it would be made the basis for criteria, in which the professional relationship to the heritage would be balanced with the circumstances of objective reality, and provided the regional cooperation for preparation and implementation of the joint projects for protection and preservation of the essence of past where the new has also its own place.